

invloed. Een factor van buiten af werkend. Zoo meenen ook deskundigen, dat Roosevelt met zijn „waarschuwingen” tegen hoogconjunctuur, en zijn „arbeiderspolitiek”, of „de internationale moeilijkheden” de „prachtig functioneerende geldcirculatie” verstoord hebben. De beursverslagen waren vol van dergelijke opmerkingen.

Mr. Colenbrander voelt echter een vraag komen, en stelt haar als ernstig onderzoeker ook.

„Maar”, schrijft hij, „heeft de toenemende mechanisatie den conjunctuur-omslag niet veroorzaakt, althans bevorderd? Met deze vraag, die niet is te ontgaan, betreden we wel zeer moeilijk terrein.” (Wij spat.)

„Eenig inzicht in deze zaak”, luidt het antwoord, „kunnen we ons verschaffen door eens na te gaan onder welke omstandigheden een industrie zal mechaniseeren. Een ondernemer zal tot geheele of gedeeltelijke vervanging van handarbeid door machinearbeid overgaan, indien dit — althans naar zijn inzicht — den bloei van zijn onderneming zal bevorderen. De belangen van de afnemers en van de arbeiders zijn daarbij ondergeschikt aan dit doel. Veelal zal het streven gericht zijn op kostprijsverlaging of op het leveren van een beter product voor den ouden prijs. De kostprijs per eenheid zal lager liggen, naarmate met dezelfde machines meer kan worden geproduceerd. De vaste lasten, welke door de toeneming van het vaste kapitaal beduidend stijgen, moeten immers worden opgebracht door de geheele productie. Hoe grooter deze is, des te geringer is het percentage voor vaste lasten per eenheid van het product. De ondernemer zal dus, indien zijn product dit mogelijk maakt, bij zijn calculaties uitgaan van een bepaald afzetprogramma, dat verwezenlijkt moet worden, willen zijn calculaties kloppen op de werkelijkheid. Het gevolg is: sterke stimuleering van den verkoop door prijsverlagingen enz. Wanneer de mechanisatie gelijktijdig in een geheele industrie wordt doorgevoerd, ontstaat een buitengewoon felle concurrentiestrijd (die den drang naar kostprijsverlaging en uitbreiding van den omzet in hooge mate versterkt!), welke strijd na verloop van tijd slachtoffers doet vallen, zoowel onder ondernemingen als onder de arbeiders. En aangezien de drang tot kostprijsverlaging, en daardoor dus de prikkel tot mechanisatie, het grootst zal zijn in tijden van laagconjunctuur, waarin de omzet, althans wat de waarde betreft, meestal daalt, is het waarschijnlijk, dat dan de arbeiders worden uitgestooten, die voorshands noch in de betrokken industrie, noch elders werk zullen vinden.”

„Het boven geschetste verloop van zaken”, besluit de schrijver deze uiteenzetting, „doet zien dat de werkloosheid inderdaad gevolg kan zijn van te snelle mechanisatie, vooral in een depressie-periode. Men zij hier echter uiterst voorzichtig! Een dergelijke ontwikkeling behoeft niet steeds te leiden tot de conclusie dat stopzetting of tempering van de mechanisatie wenschelijk is. De omstandigheden kunnen van dien aard zijn, dat zonder mechanisatie de werkloosheid nog veel grooter zou zijn”. (Mr. C. wijst dan o.a. op concurrentie van het buitenland, Japan b.v., en op zeer lage loonen bij „handmatigen arbeid”). (Enkele spat. in het citaat van ons.)

De schrijver in „A. R. Staatskunde” tracht deze conclusie met cijfers te bevestigen. Cijfers, die, zegt hij, ons laten zien dat de productiviteit per arbeider zich regelmatig ontwikkelde. „Deze ontwikkeling schied de mogelijkheid tot verhooging van het levenspeil van de snel toenemende bevolking, en zou in het algemeen geen nadeelige gevolgen voor de werkgelegenheid behoeven te hebben, indien niet diverse andere factoren aanwezig zouden zijn, die soms zeer nadeelig, de werkgelegenheid beïnvloeden”. (Spat. van ons). De schrijver noemt: de ontvolking van het wereldhandelsverkeer, de industrialisatie van landen, die tot voor kort als zoodanig op de wereldmarkt geen rol speelden, de intrede van de gehuwde vrouw in het productieproces, en enkele andere.

We herhalen: „andere factoren” hebben volgens Mr. Colenbrander het gunstig zich ontwikkelende proces nadeelig beïnvloed. Het ging zoo mooi, toen kwamen opeens de storingen. Het is alsof hij zeggen wil: het rationalisatieproces zelf kan niet anders dan goede uitwerking hebben, daar kan het niet aan liggen. Als dat en dat niet gekomen was, zou de wereld zijn zegenrijke werking tot op den huidigen dag genieten.

Is deze conclusie nu juist? We erkennen: de schrijver heeft zich ernstig met het hem voorgelegde probleem („mechanisatie en werkloosheid”) bezig gehouden. Toch rijzen hier bedenkingen. In het bijzonder gelden die zijn antwoord op de vraag, die zich aan hem opdrong: of „de toenemende mechanisatie den conjunctuur-omslag niet veroorzaakt, althans bevordert heeft?”

Wij meenen, dat op deze vraag een bevestigend antwoord gegeven moet worden. Volstaan we op het oogenblik met een enkele aanduiding. De factoren, die Mr. Colenbrander, als „andere factoren” aanduidt, zijn ten nauwste met de mechanisatie verbonden.

Zij is mede de oorzaak van de ontvolking van den wereldhandel, doordat zij aan het streven naar autarkie een uitnemende technische basis gegeven heeft. Zij heeft de industrialisatie in verschillende landen krachtig bevorderd, doordat zij de verwerking van geheel andere grondstoffen mogelijk gemaakt heeft. Zij heeft vakarbeiders uitgestoot, omdat ongeschoolde krachten de eenvoudige manipulaties konden verrichten. Enzovoorts.

Maar vooral: de rationalisatie en mechanisatie heeft ook geleid tot kapitaalvernietiging. Vernietiging van kapitaal, aan de consumptie onttrokken.

Over deze bedenkingen den volgenden keer meer. A. B. I. B.

Nieuwe orgels.

III.

In de voorafgaande artikelen werd nog maar in het algemeen over de technische zijde van den orgelbouw behandeld. In een tijdschrift van algemeen-cultureel karakter is het niet wel anders mogelijk, alleen het optreden in het algemeen aan te geven.

Als concrete voorbeelden voor het streven om aan de boven gestelde eischen te voldoen kunnen de onlangs voltooide orgels in de Gereformeerde kerken te West-IJsselmonde en Utrecht (Tuindorp) dienen.

Niet alsof dit in alle opzichten geslaagde instrumenten zouden zijn! Bij beide was b.v. de beschikbare ruimte te krap bemeten, waardoor voor het nevenklavier als rugpositief op de klankbordruimte boven de preekstoel beslag moest worden gelegd (een opstelling intusschen, die het geluid onbelemmerd de kerkruimte doet instroomen en aan den variëteitrijkdom in het meer sterke geluid ten goede komt). Bij het IJsselmondsche orgel waren belangrijke tegenwerkende factoren de ongunstige plaats van het orgel tegen de zoldering van celotex achter een kapsant, en het totaal gebrek aan eenigen nagalm in het kerkgebouw. In het Tuindorpgorgel moest oud materiaal van middelmatige kwaliteit worden verwerkt, hetgeen voor den adviseur een niet onaanzienlijke beperking in de mogelijkheden beteekende. En tenslotte waren in beide gevallen de beschikbaar gestelde financiën zeer beperkt.

Ieder, die deze omstandigheden in aanmerking neemt, zal verrast zijn door het resultaat, dat hier werd verkregen en in hoofdzaak te danken is aan het volgen van de gedragslijn, die in de vorige artikelen werd uitgestippeld.

Deze orgels hebben in verhouding tot hun registerbezetting ongewoon rijke begeleidingsmogelijkheden voor het gemeentegestel. Hun „volle werk” doet denken aan instrumenten van bijna den dubbel omvang. Toch zijn de afzonderlijke registers niet brutaal, noch zoetelijk bioscoopachtig, maar ingetogen, deftig, schoon.

Voor luxe-registers lieten de geldmiddelen en de ruimte geen plaats; elk register heeft zijn eigen karakteristieke functie, en is een element van betekenis in het geheel. Zulke orgels zou men symbolen kunnen noemen van een gemeente, die één lichaam is, waarin alle leden met hun onderscheidene gaven tot één doel eendrachtig samenstemmen. Het is verrassend, hoe ver deze symboliek in het geluid van deze orgels kan worden nagespeurd.

In hun uitwendig aspect (het front) geven deze orgels een juiste uitdrukking van hun inwendige opstelling, en voldoen zoo aan den eisch van waarheid, ook in de vormen der gebruiksvoorwerpen van het Huis des Heeren. Van hoeveel orgelfronten, oftewel schutlingen en pijpenmaskerades, in onze kerken uit de laatste twintig jaren kan dit worden getuigd?

Eenvoud en concentratie op de hoofdzaken spreken uit de strikt noodzakelijke speelhulpmiddelen, uit de sobere behandeling van kast en front, uit de afwerking van de speeltafels, uit de keuze der registerfamilies.

Inzicht in de eischen van dezen tijd, waakzaamheid, accuratesse leidden tot een passend gebruik van beproefde resultaten der moderne techniek (windmachines, gelijkrichters, elektrische tractuur, unitstemmen, e. dgl.).

Toch werd voortgebouwd op de resultaten, die de „vaderen” in den orgelbouw van vroeger tijden hadden bereikt (dispositie, mensureering, intonatie).

Van verantwoordelijkheidsgevoel en werkelijkheidszin getuigen de keuze van degelijke en duurzame materialen.

In deze parafraze is zoo langzamerhand ten voeten uit opgerezen een „levens- en wereldbeschouwing” ook in den orgelbouw in onze Kerken. Wij mogen blij zijn, dat er thans een bestaat. Over haar bestaansrecht behoeft na het in de

vroegere artikelen opgemerkte niet meer te worden gedelibereerd.

Wel is het leerzaam, ofschoon niet altijd verkwikkelijk, de kritiek na te gaan, die ook in Gereformeerden kring werd uitgebracht op deze orgels als uitingen van die „levens- en wereldbeschouwing”. Wij sluiten daarbij de meer technische kritiek op details uit, niet alleen omdat deze in een vakblad thuishoort, maar vooral omdat voor ons doel slechts kritiek op de conceptie van deze orgels en niet op incidentele kleinigheden van beteekenis is.

De eerste kritische opmerking, die wij beschouwen, is deze: „Zijn de boven gestelde eischen niet toepasselijk op alle orgels, dus niet alleen op die in Gereformeerde Kerken?” Deze vraag is misplaatst, wanneer ze wil loochenen het oorspronkelijke karakter van de Gereformeerde levensbeginselen. Ze moet echter toestemmend worden beantwoord, wanneer wij de universele gelding dier beginselen inzien. De boven gestelde eischen gelden met een wisselenden cultureelen inslag in elken eeredienst waarin van het orgel begeleiding en omspeling van den gemeentezang wordt gevraagd. Ze werden dan ook in vroeger tijden, met name die van de Gereformeerde staatsreligie, nuchter en reëel opgevolgd.

In dezelfde lijn kan de opmerking liggen, dat „het in den orgelbouw slechts op doelmatigheid en praktijk, en niet op beginselen en theorie aankomt”. Ik acht deze neutraliteitsbewering door het in het vorige artikel opgemerkte voldoende ontzenuwd en zou er aan toe willen voegen, dat elke principiële actie zijn eigen doelmatigheid heeft, terwijl ook het begrip „praktijk” principieel en niet neutraal is bepaald.

Zij, die het bovengeschetste streven als „een culturele bloemlezing” brandmerken, mogen bedenken, dat het samenvoegen van resultaten van verschillende culturen nooit een karaktersvol, stijlvol geheel kan tot stand brengen. De levendige discussies, die beide orgels hebben opgewekt, zijn er een bewijs van, dat juist iets met een eigen karakter tot stand kwam, waar meer achter zal. Het argument, dat hier dan toch maar antieke registerfamilies weer in eere werden hersteld, zegt niets, daar deze slechts als materiaal dienden voor den smeltoven, waaruit later een nieuw product te voorschijn kwam. Bovendien zijn in beide orgels sommige vindingen voor het eerst op nieuwe wijze toegepast.

De bewering, dat deze orgels „producten zouden zijn van persoonlijke liefhebberijen”, is in zoover juist, dat een orgel als kunstproduct evenals een kerkgebouw het cachet draagt van zijn ontwerper. Zij kan zelfs geheel waar worden genoemd, wanneer men hier onder „liefhebberijen” verstaat: inzichten in de eischen, die de Gereformeerde Eeredienst aan het orgel stelt. Zij is er geheel naast, wanneer men meent, dat de adviseurs hier op kosten van de betrokken orgelcommissies hebben geëxperimenteerd. De adviseurs kunnen, na het gebruik dezer orgels in den Gereformeerden Eeredienst gedurende verscheidene maanden, zeggen, dat (op misschien een enkel ondergeschikt detail na) met het beschikbare bedrag in de beschikbare ruimten het best mogelijke resultaat is bereikt, evenals ze dit van te voren op grond van hun ervaring en kennis konden voorspellen.

Natuurlijk hadden zij daarbij veel steun aan de vakkundigheid en toewijding van den orgelbouwer, die met name aan de intonatie van beide orgels het verlangde karakter heeft gegeven. Dit resultaat is een welsprekende weerlegging van het argument, dat een orgelmaker alleen maar goed werk kan leveren als hij met geen voorschriften te maken heeft. Juist door een samenwerking ten deze kan het zelfstandig inzicht van den orgelbouwer in de eischen van den Gereformeerden Eeredienst worden verdiept.

Intusschen dreigen ook bij deze „levens- en wereldbeschouwing” allerlei gevaren, die elke principiële actie kunnen besluisen:

Gedachteloos imiteren van onderdeelen, zonder uit het geheel in zijn inspirenden rijkdom te leven. Verouderen of archaiseeren en in den tijdstroom achterblijven. Gemakzuchtig schablonewerk leveren. Persoonlijke liefhebberijen op de spits drijven. Voor Gereformeerde beginsel uitgeven, wat het niet is. Deze dingen wreken zichzelf wel op den duur, maar kunnen beter achterwege blijven, al was het alleen maar om de vele lasten en ergernissen die ze met zich sleepen.

De orgels in de Gereformeerde Kerken te West-IJsselmonde en Utrecht (Tuindorp) hebben de orgelbouwkwestie in onze Kerken actueel gemaakt. Mogen zij de aanleiding zijn, dat de Gereformeerde kerkengangers ook dit onderdeel van den Eeredienst in het groote verband gaan zien en beleven, opdat zij hierin aan adviseurs en orgelbouwers de hoogste eischen stellen.

Dan zal dit mettertijd tot gevolg moeten hebben, dat het Christendom ook op deze bescheiden plaats zijn herscheppende kracht bewijst!

Rotterdam.

Mr. A. BOUMAN.

BUT

De door... die thans... nog steeds... len in zijn... desam, die... anichriste... uit te brei... tijd moge...

Het is... predikant... oefeningen... den de ge... troffen in... band met... land haar... dezer ger... onderwerp... afgewoen... gestaun, t... oefening t... als tot v... kerkdienst...

Niet mi... staatswege... heel te w... het streve... meer het... zicht te on... lijk veranc... de gemees... taktiek ge... een (dikw... ming wer... onderwijs... katholieke... vondig san... worden na... en omgel... vooralsno... confessie... mettertijd... „godsdien... der Duit... school zo... sprake m... evangelis... hand op... hand voo... mee is h... geworden... uit te oe... werd op... christelijk... gevaarlijk... „staatsge... vatbaar...

De verg... machtig... het volk... daarbij v... wil. In d... jongemen... lijdens v... is. Veel... matisch t... natuurlijk... regeering... gingen... regelen... gedeinsd... malen zij... zal voor... systeem... zich mee... Duideli... de sterili... schied o... aanvoere... sultaat. V... een erfol... bij rechte... feit, dat... niet zon... de doorv... staatsweg... toepassin... goede vr... Het zal... delijk zij... tafel wil... is. Aan... eerste v... dus. Ma... dus de v... zich onv... God en... schiedeni... toonen v... gezag in...